

Plan för kulturmiljön i Värnamo kommun

Dnr 2017:1995.210

Reglemente

Kommunala beslut som utöver kommunallag och andra författningar styr och reglerar kommunala verksamheter. Innefattar Nämndreglementen, Delegeringsordningar, Bolagsordningar, Ägardirektiv, Föreskrifter, Kommunala taxor och avgifter.

Policy

Anger principer och värdegrundsbaserat förhållningssätt och tjänar som vägledning inom det aktuella området.

Plan

Beskriver strategier för arbetet med utvecklingen av Värnamo som kommun, och utvecklingsarbete inom kommunens organisation.

Åtgärdsplan

Anger konkreta åtgärder, tidsramar och ansvar.

Riktlinje

Beskriver hur förvaltning bedriver den befintliga verksamheten, eller ett visst område, så att den bedrivs effektivt och med god kvalitet.

Fastställd av: Kommunfullmäktige

Datum: 2018-04-26, § 78

Dokumentet gäller från: 2018-04-26

Dokumentet gäller för: Kommunstyrelsen och kommunens nämnder och utskott

Dokumentansvarig: Kulturmiljöansvarig/Kommunantikvarie

Innehållsförteckning	s. 3
Sammanfattning	s. 5
1. Inledning	s. 6
1.1 Syfte	s. 6
1.2 Värnamo kommuns mål	s. 6
1.3 Miljöprogram för Värnamo kommun	s. 7
2. Bakgrund	s. 8
2.1 Kulturmiljön som definition	s. 8
2.2 Kulturmiljön i samhällsplaneringen	s. 9
2.3 Kulturmiljöunderlaget	s. 9
2.4 Lagar	s. 9
2.4.1 Miljöbalken	s. 9
2.4.2 Plan- och bygglagen	s. 10
2.4.3 Kulturmiljölagen	s. 10
2.4.4 Skogsvårdslagen	s. 11
2.5 Kategorier av kulturmiljövården	s. 12
2.5.1 Riksintressen för kulturmiljövården	s. 12
2.5.2 Byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen	s. 13
2.5.3 Fornlämningar och övriga kulturhistoriska kulturlämningar	s. 14
2.5.4 Byggnader skyddade enligt PBL	s. 14
2.6 Miljömål och nationella kulturmiljömål	s. 14
2.6.1 Sverige miljömål	s. 14
2.6.2 Nationella kulturmiljömål	s. 14
2.6.3 Regionala miljömål	s. 15
2.7 Regional kulturplan	s. 16
3. Kulturmiljöunderlaget i Värnamo kommun	s. 17
4 Strategier för kulturmiljövården	s. 20
4.1 Kulturmiljöplan	s. 20
4.2 Kulturmiljöunderlaget	s. 21

4.3 Bygglov	s. 22
4.4 Planering	s. 24
4.5 Förvaltning av kommunens egna byggnader och kulturmiljöer	s. 27
4.6 Digitalisering och tillgänglighet av kulturmiljöer	s. 29
5. Organisation, ansvar och uppföljning	s. 30
5.1 Planens ekonomiska konsekvenser	s. 30
5.2 Förväntade miljökonsekvenser	s. 30
5.2.1 Miljöpåverkan	s. 30
5.2.2 God bebyggd miljö	s. 30
5.2.3 Ett rikt odlingslandskap	s. 30
5.2.4 Hållbar ekonomisk utveckling	s. 31
5.2.5 Hållbar ekologisk utveckling	s. 31
5.2.6 Social utveckling	s. 31
5.3 Ansvarig	s. 31
5.4 Uppföljning	s. 31
5.5 Referenser	s. 31
5.6 Revidering	s. 32
6. Ordlista	s. 33
7. Referenser	s. 35

Sammanfattning

Kulturmiljön utgör en viktig resurs i vårt samhälle. Den visar på kontinuitet och ger en känsla av tillhörighet och samband för människor. Kulturmiljön ger värdefulla perspektiv och förståelse för samhällsutvecklingen och är även en viktig resurs för stads- och bebyggelseutveckling, rekreation, friluftsliv, turism- och besöksnäring.

Plan för kulturmiljön i Värnamo kommun är en kulturmiljöplan som avser hela Värnamo kommun. I arbetet med ny översiktsplan har det blivit tydligt att det finns ett behov av att ta fram en kulturmiljöplan för Värnamo kommun. Kulturmiljöplanen är kopplad till svenska miljömål, regionala miljömål samt nationella kulturmiljömål, översiktsplan för Värnamo kommun samt Värnamo miljömål. Målsättningen är att kulturmiljöns värden även ska vara hållbara och långsiktiga.

Det övergripande syftet med kulturmiljöplanen är att tydliggöra ansvarsområden utifrån aktuell lagstiftning och i övrigt stärka arbetet i kommunen i den del av en hållbar utveckling som berör kulturmiljön. Kulturmiljöplanen beskriver i huvudsak därför kommunens strategier i arbetet med kulturmiljön i den mer lagstyrda samhällsbyggnadsprocessen, hur vi förhåller oss till kommunens kulturmiljöer vid planering, bygglov och förvaltning men också hur vi vill förmedla och tillgängliggöra informationen om vårt kulturarv. Digitalisering av kulturmiljöunderlaget är därför en viktig del av kulturmiljöplanen.

Kulturmiljöplanen aktualiserar också befintligt planeringsunderlag som ska ligga till grund för bedömningar i de olika processerna samt anger hur det befintliga underlaget bör kompletteras och aktualiseras på sikt. Kulturmiljöplanen kommer att ses över och revideras en gång per mandatperiod samband med den s.k. rullande översiktsplaneringen.

Kulturmiljöplanen riktar sig i första hand till kommunens tjänstemän och beslutsfattare i det dagliga arbetet med kulturmiljöfrågor. Men den vänder sig också till medborgare med förhoppningen om en ökad förståelse om hur kommunen arbetar.

Kulturmiljöplanen har presenterats och sammanställts i en styrgrupp med representanter från Samhällsbyggnadsförvaltningen och Kulturförvaltningen. Synpunkter på kulturmiljöplanen har avhandlats med tjänstemän i Tekniska förvaltningen och Samhällsbyggnadsförvaltningen och Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Kapitel 1, inledning och syfte med kulturmiljöplanen samt en sammanfattning av Värnamo kommuns mål och miljöprogram med koppling till kulturmiljön.

Kapitel 2, bakgrund med fokus på kulturmiljön som definition och dess roll och betydelse i samhällsplaneringen. En beskrivning av kulturmiljövärden i lagar som är kopplade till kulturmiljövärden. Kategorier av kulturmiljövärden definieras såsom riksintressen och byggnadsminnen. Här beskrivs även kulturmiljöns värden i svenska miljömål, regionala miljömål samt nationella kulturmiljömål. Länsstyrelsen i Jönköpings län har presenterat ett åtgärdsprogram om regionala miljömål inom ramen för nationella miljömål. Det inkluderar även kulturmiljömål och åtaganden hur kommunerna ska uppfylla dessa kriterier.

Kapitel 3, sammanställning av det aktuella kulturmiljöunderlaget i Värnamo kommun och som används i den kommunala verksamheten i ärenden som berör kulturmiljön.

Kapitel 4, Värnamo kommuns strategier för kulturmiljövården enligt kulturmiljöplanen. Förhållningssätt att beakta, bevara och utveckla kulturmiljön både i den ordinarie verksamheten och i ett långsiktigt perspektiv. Strategin för kulturmiljön är fokuserad på följande ämnen, plan för kulturmiljön, kulturmiljöunderlaget, bygglov, planering, förvaltning av kommunens egna byggnader och kulturmiljöer samt digitalisering och tillgänglighet av kulturmiljöer.

Kapitel 5 definierar organisation, ansvar och uppföljning och tillämpning av kulturmiljöplanen i den kommunala verksamheten.

1. Inledning

Kulturmiljön utgör en viktig resurs i den pågående samhällsplaneringen och för kommande generationer. Kulturmiljön ger värdefulla perspektiv och förståelse för samhällsutvecklingen och är även en viktig resurs för stads- och bebyggelseutveckling, rekreation, friluftsliv, turism- och besöksnäring.

Plan för kulturmiljön i Värnamo kommun är en kulturmiljöplan som avser hela Värnamo kommun. Den fysiska planeringen är ett viktigt styrmedel för att kunna uppnå målet om en god bebyggd miljö, inom vilket bevarandet av kulturmiljön är en väsentlig beståndsdel. Det är i sammanhanget viktigt att kulturmiljöplanen kopplas till den nya kommunala översiktsplanen som är vägledande för senare beslut enligt Plan- och bygglagen och Miljöbalken.

Kulturmiljöplanen har även en tydlig koppling till såväl de nationella kulturmiljömålen som Värnamo kommuns miljömål och Miljöprogram.

Kulturmiljön ingår i flera av de svenska miljömålen, God bebyggd miljö, Ett levande odlingslandskap och Levande skogar m. m. Länsstyrelsen i Jönköpings län har fastställt en tidsplan där kommunerna senast år 2020 ska ha uppdaterade och antagna kulturmiljöunderlag som används i samhällsplaneringen. Där åläggs kommunerna att ta fram kulturmiljöprogram eller motsvarande med politiska visioner och mål.

1.1 Syfte

Syftet med kulturmiljöplanen är:

- Att användas som stöd i frågor om kulturmiljöer i den kommunala verksamheten.
- Att fastställa strategier för att bevara, utveckla och förmedla kulturmiljön.
- Att strategierna ska förmedla arbetsformer och rutiner med fokus på kulturmiljön i samhällsbyggnadsprocessen.
- Att fastställa planeringsunderlag som ska ligga till grund för beslut inom bygglov, planläggning och andra utredningar.
- Att uppmärksamma och bevara karaktärsdrag och värden hos byggnader och bebyggelsemiljöer.
- Att uppmärksamma och bevara karaktärsdrag och värden hos kulturmiljöer och kulturlandskap.

1.2 Värnamo kommuns mål

Värnamo – den mänskliga tillväxtkommunen, 40 000 invånare 2035

Värnamo kommun blickar i sin vision två decennier framåt i tiden. Värnamo kommun ska vara en attraktiv och hållbar kommun socialt, ekologiskt och ekonomiskt. Kommunen ska

kunna växa med omkring 6 000 invånare och det kommer då att behövas fler bostäder, arbetsplatser och mer service.

Målet är att skapa en långsiktigt hållbar struktur för en växande befolkning och samtidigt fortsätta utveckla Värnamos attraktivitet och tillsammans skapa en trygg kommun.

I takt med att kommunens invånare blir fler ställs även krav på god planering kring kulturmiljövärden för att på lång sikt säkra hållbar utveckling. Genom att informera om och peka ut kulturmiljöer och beskriva strategier för hur kommunen ska arbeta med dessa underlättar det för tjänstemän, politiker och allmänhet att göra val kring frågor och ärenden som berör kommunens kulturmiljöer.

1.3 Miljöprogram för Värnamo kommun

Enligt Värnamo kommuns miljöpolicy från 2014 ska kommunen främja en hållbar utveckling så att nuvarande och kommande generationer ges en hälsosam och god livsmiljö. Kommunens verksamheter och bolag följer relevant miljölagstiftning och har ett miljöarbete vars grundläggande målsättningar är att:

- Skydda människors hälsa och miljön.
- Hushålla med uttag av naturresurser.
- Bevara natur- och kulturlandskapet och gynna biologisk mångfald.
- Bevara god status på yt- och grundvatten och säkerställa trygg vattenförsörjning.
- Minska utsläppen av växthusgaser.
- Göra anpassningar till ett förändrat klimat.
- Vid inköp ställa krav på miljöriktig upphandling av varor och tjänster.

Kommunen ska:

- Värna om ett öppet landskap samt vårda natur- och kulturvärden.
- Bedriva ett skogsbruk med produktionsvärden i kombination med kultur- och miljövärdande insatser.

Lundsbo, kommunalt naturreservat med kulturmiljövärden.

2. Bakgrund

2.1 Kulturmiljön som definition

I landskap och miljöer runt oss finns spåren av människor som har levt och verkat före oss. Spåren av det förflutna, lämningar och föremål från forna tider finns runt omkring oss, i odlingslandskapet, vid stranden, i skogen och i staden. Kulturmiljöer omfattar samtliga miljöer som är skapade och formade av oss människor genom tider och generationer. Det kan vara alltifrån äldre byggnader, äldre vägar, kulturlämningar, fornlämningar, slätterängar, hagar, kulturväxter till hela kulturlandskap. Med "kultur" avses här människans påverkan på naturmiljöerna. Kulturmiljöerna präglas och påverkas lokalt och regionalt efter olika faktorer som geografi, historia, traditioner och hävd.

Kulturmiljöerna i Värnamo kommun har en stor spännvidd. Kommunen är belägen i en gammal kulturbygd som är rik på fornlämningar, värdefulla odlingslandskap och kulturhistoriskt intressanta bebyggelsemiljöer. De äldsta spåren utgörs av boplatser från stenåldern, gravar från bronsåldern och järnåldern. Från bronsåldern finns även hällristningar och från vikingatiden finns flera kända runstenar. På landsbygden finns välbevarade byar med rötter i det äldre agrara kulturlandskapet. Flera herrgårdslandskap finns kvar i omlandet kring sjöar och länge nyttjade jordbruksmarker. Kontinuiteten i stadsbilden visas genom bevarade byggnader och bebyggelsemiljöer från 1800-talets handels- och järnvägsorter, tingsplatser och sockencentra. Det finns även ett rikt och intressant industriellt kulturarv eller olika verksamheter. I tätorterna finns modernistiska byggnader och kvarter av erkänt hög arkitektonisk kvalitet.

Gravfält, Mosslelund, Värnamo.

Värdefulla kulturmiljöer, byggnader, fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar upptäcks ständigt, i samband med kulturgeografiska inventeringar, arkeologiska undersökningar, vid exploateringar, i skogs- och jordbruk eller av privatpersoner i trädgården, på stranden eller i skogen. Historien tillhör alla, det är därför viktigt att skydda, vårda, informera och stärka tillgängligheten till våra kulturmiljöer, så att nutida och kommande generationer kan förstå och uppleva det historiska kulturarvet. Vi har alltså alla ett gemensamt ansvar för kulturmiljön, att bevara och informera till kommande generationer.

2.2 Kulturmiljön i samhällsplaneringen

Ett av skälen till en ny till en ny kulturmiljöplan är framtagandet av en ny översiktsplan för Värnamo kommun. Den översiktliga planeringen kommer att utföras med s.k. rullande översiktsplan. Det innebär att även att en aktualisering av kulturmiljöplanen och kommunens kulturmiljöunderlag kommer att utföras enligt samma princip. Syftet är att kunna komplettera underlaget, befästa fler arbetsmetoder och samtidigt ge kulturmiljöplanen ny aktualitet genom ett förnyat politiskt antagande. Detta har tidigare inte skett. För att kulturmiljöplanen ska få större lagstöd och tyngd i PBL-tillämpningen är det också viktigt att den intrigeras som ett planeringsunderlag i den kommunala översiktsplanen.

En ny kulturmiljöplan sker även mot bakgrunden av det pågående arbetet att uppnå de svenska miljömålen. Länsstyrelsen i Jönköpings län har uppdraget att samordna det regionala arbetet. Kulturmiljön ingår i flera av miljömålen, God bebyggd miljö, Ett levande odlingslandskap, Levande skoga, Levande sjöar och vattendrag och Grundvatten.

2.3 Kulturmiljöunderlaget

Synsättet på vad som är kulturhistoriskt värdefullt har ändrats på senare år med större fokus på modernismens bebyggelse från mitten av 1900-talet. Även kulturmiljöns fysiska och immateriella värden för rekreation, upplevelser och besöksmål har ökat i betydelse. I kulturmiljöplanen ingår att fastställa nya principer och strategiska viljeinriktningar för kulturmiljövården. Dessutom att förtydliga processer och ansvarsfördelning, exempelvis vid plan- och bygglovshandlingen.

Kulturmiljöunderlaget i Värnamo kommun är delvis ej digitaliserat. Det innebär att informationen inte är tillgänglig i den utsträckning som är önskvärt. Det försvårar processer i den offentliga förvaltningen med fysisk planering och bygglovsärenden. Men det innebär även att det är svårare för allmänheten att hitta information om kulturmiljövården för olika målgrupper, boende, skola, turism och entreprenörer.

Den förväntade effekten är att det befintliga kulturmiljöunderlaget ska aktualiseras, få ny status, ökad tillgänglighet och bättre användbarhet. En målsättning är också att kulturmiljöplanen inte ska upplevas som ett hinder utan att istället ge förutsättningar för att utveckla och levandegöra kulturmiljöerna i Värnamo kommun.

Värnamo kommun har även ett väl utvecklat samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län och Jönköpings läns museum om kulturmiljöer och kulturmiljövården. Samarbetet omfattar information, kunskapsunderlag, strategier och utbildningsinsatser.

2.4 Lagar

2.4.1 Miljöbalken

Utgångspunkten för det allmännas ansvar att skydda kulturmiljön ges i miljöbalken (MB). Miljöbalken ligger till grund för beslut och ställningstaganden om kommunala och regionala kulturmiljövården. Miljöbalken ska enligt (kap 1) tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas och allmänna värden i landskapet skall hanteras varsamt.

Miljöbalkens allmänna hänsynsbestämmelser (2 kap) utgör utgångspunkten för alla tillämpningar om både kultur- och naturmiljöer. I miljöbalkens 2 kapitel ställs krav på hänsynsregler för miljön vid olika åtgärder och verksamheter.

I miljöbalkens 3 kapitel om grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden ställs krav på att områden och miljöer som har allmän betydelse med anledning av deras kulturvärden så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada dem.

”Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.”

Hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kapitel ska även tillämpas vid beslut enligt plan- och bygglagen. Kommunerna ska ha en aktuell översiktsplan som samordnar de allmänna intressena, däribland skyddet av kulturmiljön.

2.4.2 Plan- och bygglagen

I plan- och bygglagen (PBL) 2 kapitel preciseras ett antal allmänna intressen. Där anges bland annat att man ska ta hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens natur- och kulturvärden. Ett bebyggelseområdes särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas. Befintliga karaktärsdrag ska respekteras och tas tillvara.

I PBL 8 kapitel ställs krav på byggnader, tomter och allmänna platser. Förbud mot att förvanska särskilt värdefulla byggnader. Förändringar av byggnader ska alltid göras varsamt och deras värden och kvaliteter ska tillvaratas. Kommunen kan använda planbestämmelser i detaljplan, så som förvanskningförbud, rivningsförbud eller varsamhetskrav, för att skydda utpekade byggnader. Kommunen kan även införa en höjd bygglovsplikt genom särskilda områdesbestämmelser i syfte att tillvarata kulturhistoriska värden.

En byggnad behöver inte vara formellt utpekad i en kulturmiljöplan eller ha en skydds- eller varsamhetsbestämmelser i en detaljplan för vara s.k. särskilt värdefull. Bestämmelsen om förvanskning och varsamhet gäller generellt och riktar sig i första hand till fastighetsägaren. Förbudet mot förvanskning och krav på varsamhet vid förändring gäller således även utan att byggnaden är skyddad. Kommuner kan även ställa krav på bygglov, tex vid förändring av delar av byggnader som avser färg, fasad, fönster, dörrar etc.

2.4.3 Kulturmiljölagen

Kulturmiljöer, kulturhistoriska byggnader, fornlämningar och kyrkor skyddas av Kulturmiljölagen (KML). I 1 kap. inledande bestämmelser, 1 § definieras kulturmiljöns innebörd och betydelse enligt följande: Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

Vi har alltså alla ett gemensamt ansvar för kulturmiljön, även att bevara och informera om den för kommande generationer.

Det är länsstyrelsen som ger tillstånd om ingrepp i eller undersökning av fornlämningar. Grundregeln är att det är förbjudet att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller skada en fornlämning. Fornlämningar definieras enligt kulturminneslagen (1988:950):

- Lämningar efter människors verksamhet under forna tider
- Har tillkommit genom äldre tiders bruk
- Är varaktigt övergivna

Runsten, fornlämning och kulturarv från 1000-talet, Forsheda.

Kulturmiljölagen definierar ingen åldersgräns för fornlämningar på land, men en generell tidsgräns finns som begränsar det allmänna skyddet av fornlämningar: en lämning som kan antas ha tillkommit efter 1850 omfattas i regel inte av det allmänna skyddet för fornlämningar. Men länsstyrelserna kan besluta att fornlämningsförklara även lämningar yngre än 1850, om det finns särskilda skäl.

2.4.4 Skogsvårdslagen

Övriga kulturhistoriska lämningar utgör en annan kategori av spår och avtryck från äldre tider, men som inte omfattas av kulturmiljölagen. Istället skyddas övriga kulturhistoriska lämningar av skogsvårdslagens § 30. Kategorin omfattar samtliga kulturlämningar uppförda efter 1850, ex. kolbottnar, sågverk, husgrunder och stenvägar. Till kategorin brukar även räknas biologiskt kulturarv, naturbildningar av växter och geologi samt immateriellt kulturarv, dvs. sägner och traditioner. Skogsstyrelsen är tillsynsmyndighet för övriga kulturhistoriska lämningarna som finns i skogsmiljöer och länsstyrelsen och kommunen i övriga kulturmiljöer.

2.5 Kategorier av kulturmiljövården

2.5.1 Riksintressen för kulturmiljövården

Kulturmiljöer som bedöms ha specifika nationella och regionala värdefulla värden och intressen omfattas av miljöbalken. Riksintressen för kulturmiljövården regleras enligt miljöbalken (3 kap 6 §) och är en del av miljöbalkens hushållningsbestämmelser som syftar till en god hushållning med mark, vatten och naturresurser. De flesta riksintressen har även kulturvården av andra kategorier, ex. byggnadsminnen, fornlämningar, kulturlämningar, äldre byggnader och kulturlandskap. Enligt miljöbalken har riksintressen företräde framför lokala och allmänna intressen i den fysiska planeringen, vilket innebär att ett riksintresses värden eller betydelser inte påtagligt får skadas eller förändras.

Riksantikvarieämbetet har ansvaret för att besluta om områden av riksintresse för kulturmiljövården. Länsstyrelsen och kommunerna har ett gemensamt ansvar för riksintressena på lokal nivå. Detta innebär att kommunerna ska visa hur riksintressen skyddas i den kommunala översiktsplaneringen. Länsstyrelserna bedömer hur kommunerna uppfyller sina uppdrag och kan därför ingripa mot kommunala beslut som hotar riksintressen.

I Värnamo kommun finns tolv kulturmiljöer, vilka är klassade som riksintressen för kulturmiljövården enligt miljöbalken. Dessa är:

- Dannäs
- Finnvedens folkland
- Getaryggarna
- Hindsen
- Nya Åminne
- Nydala kloster
- Nästa och Kärda
- Rydaholm
- Södra Vissö
- Sötåsa
- Vallerstad
- Åminne och Källunda, herrgårdslandskap runt Källundasjön

Nydala kloster, riksintresse för kulturmiljövården.

2.5.2 Byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen

En byggnad som är synnerligen märklig genom dess kulturhistoriska värden eller som ingår i ett kulturhistoriskt märkligt bebyggelseområde kan förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen och förses med skyddsföreskrifter enligt kulturmiljölagen (3 kap).

Värnamo kommun har 5 st. byggnader/byggnadsmiljöer som är byggnadsminnen. Dessa är:

- Eds herrgård
- Hörle slott
- Moens gård
- Åminne Bruk
- Bruno Mathssons miljöer (omfattar tre fastigheter)

Bruno Mathsson Center, Värnamo. Byggnadsminne.

I Värnamo kommun finns 15 st. församlingskyrkor som omfattas av kulturminneslagen. Skyddet gäller samtliga kyrkobyggnader som är uppförda av svenska kyrkan före år 1940. Dessa är Bredaryd, Dannäs, Forsheda, Fryele, Gällaryd, Ohs, Kärda, Hånger, Nydala klosterkyrka och portkapellet, Rydaholm, Torskinge, Tännö, Voxtorp och Värnamo. Inom de avgränsningar som utgör kyrkligt eller statligt byggnadsminne krävs först ett medgivande från länsstyrelsen innan några ändringar får göras.

Rydaholms kyrka, kyrkligt kultminne.

2.5.3 Fornlämningar och övriga kulturhistoriska kulturlämningar

Riksantikvarieämbetets GIS-databas. Objekten omfattar fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar som regleras av kulturmiljölagen (2 kap).

2.5.4 Byggnader skyddade enligt PBL

Det finns ett antal bebyggelsemiljöer i kommunen som är skyddade enligt plan- och bygglagen (PBL). I nuläget finns dock ingen fullständig inventering av antalet skyddade byggnader enligt PBL. I samband med digitaliseringen av befintliga detaljplaner under kommande år finns bättre möjligheter att göra en nulägesanalys av de planer som omfattar skydd och varsamhetsbestämmelser. Den kan sedan jämföras med övriga kulturmiljöinventeringar för att rikta och prioritera arbetet med bestämmelser i detaljplaner.

2.6 Miljömål och nationella kulturmiljömål

2.6.1 Sverige miljömål

Riksdagen har antagit mål för miljöns kvalitet för 16 områden och är sammanställt i Sveriges miljömålssystem. Det innehåller ett generationsmål, 16 nationella miljö kvalitetsmål och ett tjugotal aktuella etappmål. Miljö kvalitetsmålen anger vilka kvaliteter miljön ska ha det angivna målåret, vilket för de allra flesta målen är år 2020. Syftet med miljö kvalitetsmålen är att nå en miljömässig hållbar och långsiktig utveckling i Sverige.

Det övergripande nationella målet för miljöpolitiken är att till nästa generation kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Att bevara och utveckla kulturmiljön och kulturhistoriska värden är viktigt för möjligheterna att uppnå flera av miljö kvalitetsmålen och därmed för omställningen till ett hållbart samhälle. Riksdagen har antagit 16 miljömål som beskriver det tillstånd för Sveriges miljö som miljöarbetet ska leda till. 2020 ska de viktiga åtgärderna vara genomförda med undantag för klimatåtgärderna som löper till år 2050. I tio av miljömålen finns även målsättningar för kulturmiljövärden. För kulturmiljövärden är en hållbar utveckling att historisk mångfald tas tillvara och att skador på kulturmiljön och kulturföremål inte uppstår. Den historiska mångfalden i miljön omfattar spåren av människans bruk av landskapet, genom både markanvändning, bebyggelse och biologiskt kulturarv.

2.6.2 Nationella kulturmiljömål

Kulturmiljöaspekter ingår i tio av de sexton miljö kvalitetsmålen, God bebyggd miljö, Ett levande odlingslandskap, Levande skogar och Grundvatten m.m. Från 2014 finns fyra nationella kulturmiljömål som är kopplade till de nationella miljö målen. Regering och riksdag har bestämt att kulturmiljö målen även ska vara vägledande för kulturmiljö arbetet på regional och kommunal nivå.

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljö arbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.

- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Övergripande mål:

- Bruka, bevara, berika och förmedla kulturmiljön.
- Bevara de kulturhistoriska värdena och den biologiska mångfalden i odlingslandskapet.

Vilket innebär att:

- Samhällets kulturhistoria bevaras.
- Vår kulturhistoriska identitet förstärks.
- Kunskapen om kulturmiljön ökas.
- Biologiska och kulturhistoriska värden som visar på en lång traditionell hävd av åkrar, ängar, betesmarker, åkerholmar, stenmurar m.m. bibehålls eller förbättras.

2.6.3 Regionala miljömål

Avsikten med att sammanställa en ny kulturmiljöplan sker även mot bakgrunden av det pågående arbetet att uppnå de svenska miljömålen. Länsstyrelsen i Jönköpings län har presenterat ett åtgärdsprogram perioden 2016-2020 inom Hälsans miljömål om regionala miljömål inom de nationella miljömålen och som även inkluderar kulturmiljömål och åtaganden med kommunerna för att uppfylla dessa kriterier. Åtgärdsprogrammet är ett resultat av samverkan mellan länsstyrelsen och kommunerna i region Jönköpings län.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har uppdraget att samordna det regionala arbetet för perioden 2016-2020. Enligt tidsplanen ska kommunerna år 2020 ha uppdaterade och antagna kulturmiljöunderlag. Med kulturmiljöunderlag avses kulturhistoriska inventeringar och översikter omfattande dels baskunskaper i form av inventeringar med mera och dels en syntes av dessa. Det ska även finnas kulturmiljöprogram eller motsvarande kulturmiljöplaner med politiska visioner och mål. Kommunernas underlag och program ska användas i samhällsplaneringen. Dessutom ska kommunerna ha kulturmiljöprogram med konsekvensanalyser och åtgärdsförslag med utgångspunkt i kommunens politiska vision och rådande planeringsläge. För God bebyggd miljö finns följande målsättningar:

- Generellt åtagande av samtliga kommuner. Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas.
- Gislaved, Gnosjö, Habo, Jönköping, Mullsjö, Sävsjö, Tranås, Vaggeryd, Vetlanda och Värnamo kommun har ska även fastställa kommunala kulturmiljöunderlag och kulturmiljöprogram eller motsvarande kulturmiljöplaner. Kulturmiljöprogrammet ska vara politiskt antaget och programmet ska också uttrycka en politisk vision avseende kulturmiljöarbetet.
- Nässjö, Vetlanda, Vaggeryd och Värnamo kommun ska revidera och utveckla sina nuvarande kulturmiljöunderlag.

2.7 Regional kulturplan

Även Region Jönköpings län har betonat i *Regional kulturplan Jönköpings län 2018-2020* att kulturmiljöer och kulturarv utgör viktiga resurser som det är angeläget att tillgängliggöra för att nå ut till fler målgrupper. Människor ska ges möjligheter att förstå och ta ansvar för kulturmiljön som en gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser. Det är viktigt att aktivt använda digital delaktighet och teknik för att öka kunskapen och intresset för kulturmiljöer, kulturarv och historiebruk.

Tingshuset vid kyrkotorget, Värnamo.

3. Kulturmiljöunderlaget i Värnamo kommun

Kommunens arbete med den byggda kulturmiljön har i huvudsak skett med utgångspunkt från en bebyggelseinventering, *Värt att värna*, Kulturmiljöutredning för Värnamo kommun från år 2000. De utpekade objekten är kända och beaktas i planeringssammanhang jämsides med andra samhällsintressen. När det gäller information om fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar så har informationen till stora delar hämtats från Riksantikvarieämbetets databas fornsök, kulturmiljöutredningar och *Värt att värna*.

Värt att värna, Kulturmiljöutredning för Värnamo kommun

Jönköpings läns museum, 2000. Underlaget utgör ett bedömnings- och beslutsunderlag för beaktande av kulturmiljöernas värden inom samhällsplanering och för ställningstaganden avseende bevarande och skydd för byggnader och miljöer.

Sammantaget utgör underlaget en viktig dokumentation och information om värdefulla kulturmiljöer i kommunen. Underlaget omfattar kulturhistoriskt värdefulla byggnader och kulturmiljöer i hela kommunen. Det inkluderar byggnader och kulturmiljöer från olika kategorier och tidsepoker. I kulturmiljöunderlaget ingår även äldre utredningar och program, *Kulturhistorisk utredning, Värnamo kommun* (1984), *Kulturminnesvårdsprogram, Värnamo kommun* (1984), *Värnamo, se landsbygden* (1988) samt *Värnamo, se staden* (1988).

Avgränsningen i tid för kulturmiljöunderlaget är ca 1960-talet, vilket dock innebär att flera vardagliga miljöer som många människor brukar och vistas i inte finns med i materialet, ex. 1960-1970-talens bostadsområden med flerfamiljshus och småhus, 1980-talets kontorshus, 1990-talets industrifastigheter. Generellt saknas även upplysningar om de immateriella värdena, dvs relationen människa – kulturmiljö, ex. platser med sägner och traditioner. Nuvarande status på dokumentation: Ej antagen av Värnamo kommun.

Kulturmiljöutredningar

Underlaget består av arkeologiska rapporter och byggnadsantikvariska rapporter. De flesta rapporterna har varit utförda av Länsstyrelsen i Jönköpings län och av Jönköpings läns museum i samverkan med Värnamo kommun. Dessa omfattar både förundersökningar och utredningar som är utförda på mindre geografiska ytor, i samband med fysisk planering.

Kulturmiljövårdens riksintressen i Jönköping län

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1996. Rapporten beskriver och förtydligar motiven för urval av länets riksintressemiljöer för kulturmiljövården.

Reviderat regionalt kulturminnesvårdsprogram för Jönköpings län, del 3

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2001. Jönköpings läns regionala kulturminnesprogram består av ett översiktligt planeringsunderlag som är avsett att användas i utformningen och planeringen av den fysiska miljön. Dessutom ingår även regionala värdefulla kulturmiljöer. 14 st. av de förslagna kulturmiljöerna i Värnamo kommun omfattas ej av lagar eller förordningar. Nuvarande status: Ej antagen av Värnamo kommun.

Frikyrkligheten i Jönköpings län. Historia, miljöer och lokaler

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2002. Underlaget omfattar 109 st. byggnader i Värnamo kommun. Tidsmässigt spänner inventeringen mellan 1860-1999. Inventeringen omfattar byggnader och lokaler som har använts eller används av församlingar inom samfund anslutna till Sveriges frikyrkosamfund.

Spånhyltans Missionshus, Rydaholm.

Kulturhistoriska industrimiljöer i Jönköpings län

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1998. Underlaget består av industrihistoriska byggnader och anläggningar från olika tidsperioder och verksamheter. Syftet har varit att kartlägga och informera om de kulturhistoriskt mest intressanta industrimiljöerna. Dokumentationen omfattar verkstäder, industrier och kommunal-tekniska verk uppförda senast år 1965. En del av kulturmiljöerna omfattas ej av lagskydd eller förordningar. Nuvarande status: Ej antagen av Värnamo kommun.

Fornsök

Riksantikvarieämbetets digitala databas. GIS-karta med information om samtliga registrerade Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. I fornsök fanns (2018-03-08) 4580 st. registrerade poster i Värnamo kommun. Posterna utgörs av kulturhistoriska värdefulla miljöer och objekt, fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar, bevakningsobjekt m. m.

Gravfält från järnåldern i Slättö, fornlämning.

Bebyggelseregistret

Riksantikvarieämbetets digitala databas. GIS-karta med information om samtliga Byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och därtill några övriga kulturhistoriska värdefulla byggnader. Den sistnämnda kategorin omfattar två byggnader i Värnamo kommun, Tingshuset och Gamla tingshuset.

Värnamo kommuns digitala kulturarv

Dokumentation och sammanställning om kulturmiljöer och kulturarv i Värnamo kommun. Informationen finns digitaliserad på Värnamo kommuns hemsida. Digitalt kulturarv utgör Värnamo kommuns digitala kulturarv över kommunens kulturarv och kulturmiljöer. Databasen består av information om kulturmiljöer, kulturarv, fornlämningar, kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt immateriellt kulturarv i kommunen.

Trolle klippa, Voxtorp. Immateriellt kulturarv.

4 Strategier för kulturmiljövården

Utgångspunkten för det allmännas ansvar att skydda kulturmiljön ges i miljöbalken (MB). Att bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas. Befintliga karaktärsdrag ska enligt plan- och bygglagen (PBL) respekteras och tas tillvara. Kulturmiljövården ingår även i de nationella miljömålen, där det fastslås att kulturmiljöns värden ska tillvaratas och bevaras.

Bevara och utveckla kulturmiljön (Mitt Värnamo 2035)

I den nya översiktsplanen för Värnamo kommun anges att kommunen ska verka för att *bevara och utveckla kulturmiljön*. Strategin innebär bland annat att kommunen aktivt måste bevaka att kulturmiljöfrågorna lyfts upp i samhällsbyggnadsprocessen och i övriga sammanhang där kulturmiljöfrågan blir aktuell.

Värnamo kommun har även ett väl utvecklat samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län och Jönköpings läns museum om kulturmiljöer och kulturmiljövården. Samarbetet omfattar information, kunskapsunderlag, strategier och utbildningsinsatser.

Värnamo kommun ska tillgodose de riksintresseområden för kulturmiljövården och byggnadsminnen som förekommer i kommunen inom nuvarande gränser och som redovisas i översiktsplanens planeringsunderlag. Vid nytillkommande bebyggelsemiljöer samt ändringar av befintlig bebyggelse ska särskild hänsyn tas till respektive kulturmiljöns värden.

Översiktsplanen ska särskilt redovisa hur riksintressen och byggnadsminnen ska beaktas och bevaras. Det omfattar även värdebeskrivningar och åtgärdsplaner för enskilda riksintressen för kulturmiljövården och byggnadsminnen.

4.1 Kulturmiljöplanen

Plan för kulturmiljön i Värnamo kommun är en kulturmiljöplan som avser hela Värnamo kommun. Kulturmiljöplanen utgör ett styrdokument med strategier för kulturmiljövården i Värnamo kommun. Kulturmiljöplanen ska integreras i den kommunala översiktsplanen och användas som planeringsunderlag inom planer, bygglov, utredningar, program, projekt och beslut. Kulturmiljöplanen är kopplad till de nationella kulturmiljömålen och de nationella miljömålen. Kulturmiljöplanen utgör även kommunens strategier och riktlinjer vid samverkan om kulturmiljövård med myndigheter, länsstyrelsen och andra kommuner.

Värnamo kommun ska särskilt beakta och prioritera kulturmiljön enligt följande ämnen:

- Beakta de nationella kulturmiljömålen och de nationella och regionala miljömålen.
- Kommunen är tillsynsmyndighet för kulturmiljöfrågor enligt plan- och bygglagen och miljöbalken, även samverkan vid behov med länsstyrelsen och länsmuseum.
- Integrera kulturmiljön i den ordinarie verksamheten.
- Bevara och utveckla kulturmiljöer i kommunen.
- Förstärka Värnamos kulturhistoriska identitet.
- Tillgängliggöra, digitalisera och förmedla kunskapen om kulturmiljöer.
- Skapa attraktiva och hållbara livsmiljöer med kulturmiljövården.

I arbetet med dessa områden har Värnamo kommun följande strategier:

- Kulturmiljöplanens ställningstaganden ska integreras i den ordinarie verksamheten.
- Kulturmiljöunderlaget ska användas i den ordinarie verksamheten.
- Kulturmiljöunderlaget ska kontinuerligt uppdateras, kompletteras, digitaliseras och tillgängliggöras.
- Kulturmiljöplanen och kulturmiljöunderlaget ska användas i planprocessen och i exploateringen för att bevara, utveckla och förmedla kulturmiljön.
- Kulturmiljöplanen och kulturmiljöunderlaget används i byggnadsprocessen för att bevara, utveckla och förmedla kulturmiljön.
- Värnamo kommun i egenskap som fastighetsägare förvaltar och bevarar kulturmiljövärden, byggnader och kulturlämningar.
- Kulturmiljön, kulturmiljöplanen, kulturunderlaget och kulturmiljövärden ska tillgängliggöras och digitaliseras.

4.2 Kulturmiljöunderlaget

Det aktuella kulturmiljöunderlaget ska användas i ärenden som berör kulturmiljövärden. Det mest omfattande kulturmiljöunderlaget är *Värt att värna. Kulturmiljöutredning för Värnamo kommun*. Övriga värdefulla kulturmiljöunderlag utgörs av *Reviderat regionalt kulturminnesvårdsprogram för Jönköpings län, del 3, Kulturmiljöutredningar, Frikyrkligheten i Jönköpings län. Historia, miljöer och lokaler, Kulturmiljövårdens riksintressen i Jönköping län, Kulturhistoriska industrimiljöer i Jönköpings län samt Digitalt kulturarv i Värnamo kommun* m fl. Även *Kulturmiljöunderlaget* som ingår i Översiktsplan, fördjupade detaljplaner, områdesbestämmelser, detaljplaner, bygglov och projekt ska användas i ärenden som berör kulturmiljövärden.

Det saknas ett komplett underlag över kulturhistoriskt värdefulla kulturmiljöer i kommunen. Inventeringar och dokumenteringar ska därför genomföras. Särskilt gäller det för tätorterna och det agrara omlandet i närheten av Värnamo tätort. Det finns för närvarande en stor efterfrågan av ny utbyggd infrastruktur med bebyggelse. Värnamo stad och det agrara omlandet förväntas därav bli föremål för flera utredningar om flera nya detaljplaner och bygglovsärenden i den närmaste framtiden.

Samverkan med länsstyrelsen i Jönköpings län. Länsstyrelsen presenterade 2017 en ny modell för inventeringar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, *Översiktlig bebyggelseinventering Jönköpings län*. Metoden tar utgångspunkt i en femgradig skala för att bedöma bebyggelsens värde baserat på plan- och bygglagens samt kulturmiljölagens skydds- och hänsynsbestämmelser. Det inventerade materialet av bebyggelsen ska även digitaliseras i ett GIS-skikt som ska finnas tillgängligt i länsstyrelsens externa GIS-databas.

Det innebär att:

- Kulturmiljöunderlaget ska användas i ärenden som berör kulturmiljövärden.
- Kulturmiljöunderlaget ska kontinuerligt uppdateras, kompletteras och digitaliseras.
- Värnamo kommun ska söka samverkan med länsstyrelsen i Jönköpings län och använda den modell/app. för inventeringar av byggnader som tagits fram, *Översiktlig bebyggelseinventering Jönköpings län*.

4.3 Bygglov

Utanför kommunens detaljplaner och områdesbestämmelser gäller generella bestämmelser för kulturmiljön i plan och bygglagen. Den större delen av kulturmiljöbeståndet saknar utöver dessa bestämmelser skydd i juridisk mening.

En byggnad behöver däremot inte vara formellt utpekad i en kulturmiljöplan eller ha en skydds- eller varsamhetsbestämmelse i en detaljplan för vara s.k. särskilt värdefull. Bestämmelserna om förvanskning och varsamhet gäller generellt och riktar sig i första hand till fastighetsägaren. Förbudet mot förvanskning gäller således även utan att byggnaden är skyddad. Samhällsbyggnadsnämnden är tillsynsmyndighet.

Kommunen arbetar aktivt med information och rådgivning till fastighetsägare vid bygglov. Den som handlägger ett bygglov i en kulturmiljö behöver därför ha kännedom om eller skaffa sig den kunskap som krävs i det enskilda fallet. Plan- och byggförordningen medger i vissa fall kommunen möjlighet att kräva antikvarisk medverkan.

För att bevara kulturmiljön är det ofta viktigt att nya byggnader anpassas och inte avviker i estetik eller i byggnadstraditioner. Ibland är det bättre att avvika helt och göra ett avstamp som ligger i tiden. Hantverk, material, utformning, placering och skala blir särskilt betydelsefullt. Landskapsbilden är också viktig och ny bebyggelse behöver ofta placeras på ett traditionsenligt sätt för att bevara de mer sega strukturerna. På landsbygden finns det dessutom ekonomiska fördelar med ett sammanhängande jordbrukslandskap.

Innan bygglov ges kan det innebära att kommunen diskuterar vad som är lämpliga material och lämplig utformning för det hus som man vill förändra för att ändringarna inte ska förändra områdets karaktär. Eftersom kulturmiljö/arkitektur inte är lika tydligt reglerat i PBL som tekniska krav krävs det ett ställningstagande från kommunens sida att det är samma prioritet på dessa krav som på andra krav. Att ge råd, väcka intresse och föra samtal om kulturmiljön är en bra möjlighet att få goda resultat när lagstödet inte är tydligt.

”Kristianssonska villan”, nyklassisk byggnad, Värnamo.

Det innebär att:

- Riksintressen och dess värdebeskrivningar ska alltid beaktas.
- Byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen och dess värdebeskrivningar ska alltid beaktas.
- Värnamo kommun ska följa utvecklingen och bevaka och agera vid förändringar eller eftersatt underhåll av kulturmiljöer eller enskilda objekt.
- Värnamo kommun ska undersöka samtliga möjligheterna för alternativ användning av byggnader tillsammans med fastighetsägare och inom organisationen för att minska risken för rivning.
- Värnamo kommun ska samverka med länsstyrelsen och vid behov skicka remisser om kulturmiljöer berörs i lovansökan.
- Vid förhandsbesked, bygglov och anmälan ska kulturmiljövärden och arkitektur särskilt beaktas genom tidig dialog med byggherren. Vid behov ska byggherren rådas att ta hjälp av antikvarisk expertis.
- Vid tillägg, förändringar och ombyggnationer i befintlig bebyggelsestruktur ska kommunen verka för att detta ska göras med utgångspunkt i de olika epokenas och stilarnas särart.
- Vid tillbyggnad ska byggnadens karaktärsdrag och arkitektur särskilt beaktas. Tillbyggnader som ger byggnaden felaktiga proportioner eller andra åtgärder som negativt påverkar karaktären ska undvikas. Materialval och val av fönstertyp ska samstämna med det befintliga huset. Möjligheten att bryta av stil/epok och återspegla nutidens arkitektur ska alltid prövas om sådan anpassning är mer lämplig med hänsyn till det kulturhistoriska värdet och förutsättningarna på platsen i övrigt.
- Vid nybyggnad i kulturmiljöer ska områdets karaktärsdrag och värden bevaras. En anpassning av den nya bebyggelsen, i form färg och skala ska alltid ske om det är lämpligt. Möjligheten att bryta av stil/epok och återspegla nutidens arkitektur ska dock alltid prövas om sådan anpassning är mer lämplig med hänsyn till det kulturhistoriska värdet och förutsättningarna på platsen i övrigt.
- Kommunen ska vid fastighetsbildning/förhandsbesked i kulturhistoriskt miljöer verka för att tomtstorlek och tomtform ska bygga på områdets huvudsakliga tradition.
- Stads- och landskapsbilden ska beaktas vid alla förhandsbesked och bygglov. Givna proportioner och siktlinjer ska beaktas likväl som byggnadens placering på tomt.

4.4 Planering

Det är kommunerna som genom plan- och bygglagen har det yttersta ansvaret för att den byggda miljöns kulturhistoriska värden bevaras. Utpekade områden och objekt med mycket höga kulturhistoriska värden bör särskilt värnas i den kommunala planeringen.

Utanför planlagt område kan byggnader rivnas och ändras utan rivnings- eller bygglov. I vissa fall krävs tillstånd men kommunens möjligheter att neka en rivning eller förändring är generellt begränsade. Kommunens viktigaste verktyg för att skydda bebyggelsen i juridisk mening är införandet av områdesbestämmelser eller detaljplan. Genom att planlägga kulturmiljöerna ökar medvetenheten om miljöerna samtidigt som de aktuella värdena långsiktigt skyddas. I översiktsplaneringen kan fördjupningar tjäna som underlag vid olika bedömningar. Likväl som inventerat material. Det har i praxis visat att den typen av utredningar kan ha en avgörande betydelse vid exempelvis överprövningar.

Detaljplaner, fördjupade översiktsplaner och översiktsplaner samt även områdesbestämmelser utgör även tydliga signalvärden och stöd i handläggning av bygglov och tillstånd för att tillvarata kulturmiljövärden ger Miljöbalken och plan- och bygglagen klargör att hänsyn även ska tas till annan lagstiftning som berör kulturmiljön, såsom kulturmiljölagen och skogsvårdslagen.

Det är viktigt att bestämmelserna utformas på ett lämpligt sätt utifrån de aspekter de är tänkta att skydda och att bestämmelserna inte blir för styrande. Att utveckla kulturmiljöer är ofta en förutsättning för bevarande vilket ställer krav på balans mellan att skydda och utveckla.

Vid planläggning av ny bebyggelse i anslutning till befintlig ligger ofta fokus på reglering av den nya bebyggelsen. Det kan vara en fördel att ta tillfället i akt att även öka skyddet för befintliga miljöer.

Det finns ett antal bebyggelsemiljöer i kommunen som är skyddade enligt plan- och bygglagen (PBL). I nuläget finns dock ingen fullständig inventering av antalet skyddade byggnader enligt PBL. I samband med digitaliseringen av befintliga detaljplaner under kommande år finns bättre möjligheter att göra en nulägesanalys av de planer som omfattar skydd och varsamhetsbestämmelser. Den kan sedan jämföras med övriga kulturmiljöinventeringar för att rikta och prioritera arbetet med bestämmelser i detaljplaner.

Klevaliden, bebyggelse med äldre kulturmiljöer.

Det innebär att:

- Behovet av antikvarisk medverkan i planbeskedet ska alltid prövas.
- I detaljplaner och fördjupade översiktsplaner ska kulturmiljövärden särskilt redovisas, beaktas samt konsekvensbeskrivas.
- Kommunen ska vid behov upprätta områdesbestämmelser för kulturmiljöer av lokalt, regionalt och nationellt värde som saknar skydd mot rivning och förvanskning. För områden där det finns ett hot mot kulturmiljön i form av exploateringsintressen bör upprättande av områdesbestämmelser som skyddar utpekad bebyggelse och dess närmiljö prioriteras.
- Vid upprättande av områdesbestämmelser och detaljplaner i syfte att skydda bebyggelse med kulturmiljövärden från förvanskning och rivning ska en antikvarisk förundersökning först genomföras.
- När en ny detaljplan upprättas för ett område med kulturmiljövärden ska vid behov detaljplanen säkerställa kulturmiljöns skydd från rivning och förvanskning.
- Ny planlagd bebyggelse i områden med kulturmiljövärden ska vara väl anpassad till miljön och inte störa helhetsintrycket av miljön.
- Stads- och landskapsbilden ska beaktas vid all planläggning. Givna proportioner och siktlinjer ska beaktas likväl som byggnadernas placering på tomten.
- Den nya bebyggelsen i förhållande till kulturmiljön ska analyseras och bedömas. I vissa fall kan en buffertzona lämnas till utpekade objekt och områden, så att ny bebyggelse inte påtagligt skadar de kulturhistoriska värdena.
- Information om kulturhistoriska värden ska tillgängliggöras i den fysiska planeringen i framställandet av nya planer. Intill värdefulla kulturmiljöer och kulturhistoriska byggnader ska informationsskyltar placeras för kunskap om kulturmiljöns historia, ex. kulturhistoriskt värdefulla byggnader och kulturlämningar.
- Kulturhistoriska värden beaktas vid bildandet av nya ortnamn för att anknyta till platsens historia vid fysisk planering, ex namn på nya bostadskvarter, gator och vägar.
- Behovet av att öka bygglovsplikten för vissa fria åtgärder som kan påverka byggnadens kulturhistoriska värden ska alltid prövas i samband med ny planläggning. Exempelvis fasadkulör/fasadändring, takkupor, fria komplementbyggnader m.m.
- I samband med stora infrastruktur och utvecklingsprojekt ska kommunen verka för att minimera ingrepp i befintliga kulturvärden.
- Vid planering av kommunala tekniska anläggningar i känsliga kulturmiljöer ska kommunen verka för att hänsyn tas till omgivande karaktär och arkitektur.

- Värnamo kommuns offentliga miljöer, parker och torg har utöver sociala och ekologiska värden också kulturella och kulturhistoriska värden. Dessa ska tas tillvara och synliggöras vid all kommunal planering.
- Kommunen ska vid fastighetsbildning/förhandsbesked i kulturhistoriskt miljöer verka för att tomtstorlek och tomtform ska bygga på områdets huvudsakliga tradition.

4.5 Förvaltning av kommunens egna byggnader och kulturmiljöer

Värnamo kommun äger flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader och områden. I egenskap av fastighetsägare har kommunen goda möjligheter att styra hur byggnaderna förvaltas och utvecklas. Det är inte försvarbart att kommunen ställer högre krav på enskilda förvaltare än vad som ställs på det egna byggnadsbeståndet.

Kommunen har i egenskap av fastighetsägare och förvaltare ett särskilt ansvar för bevarande och förvaltning av kulturmiljön. Det är viktigt att ge goda exempel på hur byggnaderna kan bevaras och utvecklas. Det gäller även för kulturlandskap, fornlämningar, kulturlämningar, immateriellt kulturarv och övriga kulturmiljöer. För att upprätta en god förvaltning av värdefulla kulturmiljöer är det viktigt att tillämpa stöd av kulturmiljöunderlaget. För att förstärka kunskapen ska det befintliga kulturmiljöunderlaget kompletteras med inventeringar och dokumentationer av kulturmiljöer, kulturhistoriska byggnader och kulturlämningar på kommunens fastigheter. Informationen om värdefulla kulturmiljöer ska göras tillgänglig i ett tema på kommunens GIS-webb.

Apladalen, Värnamo.

Det innebär att:

- Värnamo kommun ska förvalta kulturmiljöerna på ett exemplariskt sätt.
- Värnamo kommun ska ha aktuella skötselplaner för kulturmiljöbeståndet, kulturhistoriskt värdefulla byggnader och forn- och kulturlämningar.
- Behovet av antikvarisk medverkan i förvaltningskedet ska alltid prövas.
- Värnamo kommun ska verka för att bevara befintliga kulturmiljöer. Vid ombyggnationer och renoveringar som berör kulturhistoriskt värdefulla byggnader och kulturmiljöer ska vid behov antikvarisk kompetens anlitas.

- Värnamo kommun ska undersöka samtliga möjligheterna för alternativa användningar av byggnader inom organisationen för att minska risken för rivning.
- Vid åtgärder som negativt påverkar kulturmiljövärden som rivning eller borttagning av forn- och kulturlämningar ska först en utredning utföras. Vid behov ska antikvarisk kompetens anlitas.

4.6 Digitalisering och tillgänglighet av kulturmiljöer

Det är viktigt att kulturmiljöplanen och kulturmiljöunderlaget digitaliseras och tillgängliggörs. Det ger en större användbarhet både i samhällsplaneringen och för allmänheten.

Kommunen ska verka för att ge uppdaterad, relevant och kvalitativ information om kulturmiljön och kulturarv. Informationen ska även vara tillgänglig för allmänheten. Det är viktigt med samverkan med olika målgrupper för att förmedla och sammanställa information om kulturarv och kulturmiljöer. Kommunen har även ett särskilt ansvar som fastighetsägare att tillgängliggöra information om kulturmiljövärden på kommunala fastigheter. Informationen kan tillgängliggöras i form av skyltar, digitalt, skrifter och broschyrer.

I kommunen finns en mångfald av spännande och intressanta kulturmiljöer, kulturhistoriska platser och byggnader. Flera är kända som populära besöksmål, ex. Nydala kloster, Åminne bruk och Bruno Mathsson Center. Därutöver finns ett stort antal mindre kända kulturmiljöer som är väl värda att uppmärksamma. Det är viktigt att stärka och utveckla samverkan med kulturturismen, Visit Värnamo som är ansvarig samordnare för turismen i Värnamo kommun. Kultur- och kulturmiljöturism är en viktig faktor för regional och lokal ekonomisk tillväxt. Det är viktigt att uppmärksamma, tillgängliggöra och utveckla kulturhistoriska värden till besökare och besöksnäringen. Kulturmiljöunderlaget utgör ett viktigt stöd för information och kunskap. Det finns även behov av kompletteringar för att förstärka kunskapen om värdefulla kulturmiljöer för turismen och besöksnäringen.

Kvarnagården, Forsheda. Besöksmål vid Storåns kanotled.

Det innebär att:

- Värnamo kommun ska vara aktiv att förmedla information till allmänheten i frågor och ämnen som berör kulturmiljövården.
- Kommunen ska verka för att sammanställa och tillgängliggöra information om kulturmiljöer i digitalt och tryckt format.
- Kommunen ska verka för ett samarbete med Visit Värnamo, Länsmuseet i Jönköpings län, och andra aktörer som är ansvarig samordnare för att utveckla kulturturismen i kommunen.

5. Organisation, ansvar och uppföljning

Den 27 juni 2017 beslutade Samhällsbyggnadsnämnden att ge uppdrag till Samhällsbyggnadsförvaltningen att sammanställa en kulturmiljöplan för Värnamo kommun. Kulturmiljöplanen har presenterats och sammanställts i en styrgrupp med representanter från Samhällsbyggnadsförvaltningen och Kulturförvaltningen. Synpunkter på kulturmiljöplanen har avhandlats med tjänstemän i Tekniska förvaltningen och Samhällsbyggnadsförvaltningen och Länsstyrelsen i Jönköpings län.

5.1 Planens ekonomiska konsekvenser

Den kommunala kulturmiljöplanen medför inga direkta ekonomiska konsekvenser. Däremot kan framtida åtgärdsplaner medföra indirekta kostnader när exempelvis en kulturmiljö skyddas eller bevaras från exploatering eller andra förändringar. Det gäller även vid behov att uppdatering av kulturmiljöunderlaget. Vid översiktlig planering, fördjupad översiktsplanering, detaljplaner och bygglov kan kulturmiljöplanen leda till att vissa områden inte bör tas i anspråk för exploatering eller förändringar i befintlig bebyggelse för att skydda och bevara värdefulla kulturmiljöer.

5.2 Förväntade miljökonsekvenser

5.2.1 Miljöpåverkan

Kulturmiljöplanen bedöms få en positiv miljöpåverkan såväl ur ett lokalt perspektiv som ur ett globalt. Att byggnader och kulturlandskap används och brukas är både resurseffektivt och ger bättre sociala och kulturella miljöer. Det är därför viktigt att använda, förvalta, vårda och utveckla den befintliga bebyggelsen, vägnätet och kulturlandskapet i stället för att bygga nytt. Det innebär mindre lokal påverkan, såväl ekologiskt som sociokulturellt samt bidrar även till mindre negativ lokal miljöpåverkan på värdefulla kulturmiljöer och kulturlandskap.

5.2.2 God bebyggd miljö

Kulturmiljöplanen bedöms ge en positiv effekt på miljökvalitetsmålet *God bebyggd miljö* eftersom syftet är att bevara kulturmiljövärden, byggnader och bebyggelsemiljöer. I målet är det också specificerat att det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet som finns i form av värdefulla byggnader, bebyggelsemiljöer, platser och landskap både ska bevaras, utvecklas och användas.

5.2.3 Ett rikt odlingslandskap

Kulturmiljöplanens inverkan på miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* bedöms vara positiv. Miljömålet syftar till att skydda jordbrukslandskapets värde för biologisk- och livsmedelsproduktion men också bevara kulturmiljöernas värden. I kulturmiljöplanen lyfts detta framför allt fram genom hur placering av byggnader och infrastruktur i landskapet ska ske för att inte bryta mot traditioner eller försämrade förutsättningarna för jordbruket och upplevelser i befintliga boendemiljöer.

5.2.4 Hållbar ekonomisk utveckling

Ekonomiskt sett kan kulturmiljöplanen både få negativa och positiva konsekvenser. Kostnaderna för restaurering kan bli höga men även utgöra en viktig utgångspunkt för att bevara kommunens karaktär vilket är viktigt även för rekreation och turismen.

5.2.5 Hållbar ekologisk utveckling

Kulturmiljöplanen har goda förutsättningar att även ge ekologiska positiva effekter. Kulturmiljöplanen värnar om skydd, bevarande, hänsyn och även utveckling av kulturmiljövärden, vilket omfattar kulturlämningar, byggnader men även större komplexa kulturmiljöer och kulturlandskap. Det gäller särskilt äldre agrara kulturlandskap som inkluderar äldre markstrukturer med åker, ängs- och hagmark och äldre vägar. Förutom kulturmiljövärden finns där ofta skyddsvärda biotoper med höga naturmiljövärden.

Kulturmiljöplanen värnar även om den byggda miljön, vilket är resurseffektivt, men kan också få positiva effekter genom att gamla metoder och hantverk uppmärksammas. Dessa metoder kan även vara bättre ur ett miljömässigt perspektiv som exempelvis traditionella färger och material utan plast och kemikalier.

5.2.6 Social utveckling

Kulturmiljön och kulturarvet är viktiga företeelser även för sociala värden, för kommunens identitet och invånarnas identitet och sammanhållning i ett historiskt perspektiv. Kulturmiljöplanen ger även förutsättningar för att bevara och utveckla kulturmiljön och kulturarvet i samtiden.

5.3 Ansvarig

Kommunfullmäktige äger styrdokumentet och ansvarar för dess aktualisering. Samhällsbyggnadsförvaltningen är ansvarig för processen. Stödjande förvaltningar är Kulturförvaltningen och Tekniska förvaltningen. Kulturmiljöansvarig, kommunantikvarie och samordnande bygglövsarkitekt ansvarar för dess aktualisering.

5.4 Uppföljning

De strategier som är fastställda i kulturmiljöplanen är beroende av uppföljning och revidering i takt med att samhället och givna förutsättningar förändras. Värnamo kommun har ambitionen att införa ett arbete med rullande översiktsplan. I processen att varje mandatperiod aktualisera och komplettera kommunens översiktsplan kan och bör även kulturmiljöplanen utvecklas och revideras. På detta sätt säkerställs att kommunen har ett uppdaterat och väl fungerade planeringsunderlag för kulturmiljön.

5.5 Referenser

Lista på de övriga styrdokument, ägardirektiv med mera som påverkar planen:

- Nationella och regionala kulturmiljömål.
- Miljömål med miljö kvalitetsnormer.
- Kommunens övergripande mål.
- Översiktsplanen (ny översiktsplan är under framtagande för antagande under 2018).

5.6 Revidering

Revidering sker löpande under varje mandatperiod som en del av arbetet med aktualisering av gällande översiktsplan. Nästa revidering bör ske senast: 2022.

6. Ordlista

Begrepp i Kulturmiljöplanen om kulturmiljön

Bebyggelseregistret

I bebyggelseregistret finns information om kulturhistoriskt värdefulla byggnader som byggnadsminnen och kyrkliga byggnadsminnen.

Byggnadsminnen

Det mest omfattade skyddet har den byggnad, park eller annan anläggning av stort kulturhistoriskt värde som har godkänns som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Fornlämning

Fornlämningar är spår och avtryck efter människors verksamhet under forna tider och som är varaktigt övergiven. Lämnings före 1850 som uppfyller dessa fornlämningar omfattas av kulturmiljölagen. Ex. på fornlämningar är förhistoriska gravar, boplatser, runstenar och milstenar. Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagen.

Fornsök

I fornsök finns information som omfattar fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar, fornfynd och uppgifter om kulturmiljövärden.

Kulturarv

Kulturarv är vad tidigare generationer har skapat och hur vi uppfattar, tolkar och för det vidare. Det omfattar inte bara föremål, byggnader, fornlämningar och kulturlämningar utan även berättelser, traditioner och ortnamn som vi övertar från tidigare generationer, det immateriella kulturarvet.

Kulturlämningar

Samlingsnamn för fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar är spår och avtryck efter människors verksamhet under forna tider och som är varaktigt övergiven. Generellt begrepp som kan avse en miljö bestående av såväl fornlämningar som övriga kulturlämningar, byggnader, kulturpräglad mark och vegetation.

Kulturmiljölagen, KML

Lagstiftning som anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Kulturmiljölagen reglerar kulturmiljöer, kulturhistoriska byggnader, forn- och kulturhistoriska lämningar och föremål.

Kulturmiljöer

Kulturmiljöer omfattar samtliga miljöer som är skapade och formade av oss människor genom tider och generationer. Det kan vara alltifrån äldre byggnader, äldre vägar, kulturlämningar, fornlämningar, slätterängar, hagar, kulturväxter till hela kulturlandskap.

Kulturmiljövård

Kulturmiljövård är en samlingsbeteckning för verksamheter avsedda att vårda, förvalta, levandegöra och sprida kunskap om kulturvärden hos forn- och kulturlämningar, bebyggelse, kulturarv och kulturlandskap.

Miljöbalken, MB

Enligt Miljöbalken är det allmännas ansvar att skydda kulturmiljön. I miljöbalkens ställs det krav på att områden och miljöer som har allmän betydelse på grund av deras kulturvärden så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada dem.

Plan- och bygglagen, PBL

I plan- och bygglagens (PBL) anges bland annat att man ska ta hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens kulturvärden. I lagen regleras hur särskilda historiska, kulturhistoriska miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas.

Övriga kulturhistoriska lämningar

Övriga kulturhistoriska lämningar är spår och avtryck efter människors verksamhet under forna tider och som är varaktigt övergiven. Vanliga kulturlämningar är till exempel bodar, husgrunder och övergiven odlingsmark som tillkommit 1850 och senare.

7. Referenser

Tryckta källor

Frikyrkligheten i Jönköpings län. Historia, miljöer och lokaler
Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2002.

Hälsans miljömål åtgärdsprogram 2016-2020
Meddelande nr 2015:37, Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2015

Instruktion angående översiktlig bebyggelseinventering Jönköpings län
Jönköpings län, 2017

Kulturhistoriska industrimiljöer i Jönköpings län
Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1998.

Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken
Riksantikvarieämbetet, 2104

Kulturmiljövårdens riksintressen i Jönköping län
Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1996.

Kulturvärden i planerings-och bygglovsprocesser
Riksantikvarieämbetet, 2017

**Miljöprogram för Värnamo kommun – för en hållbar utveckling
med handlingsprogram för 2015-2016**
Värnamo kommun, 2014

Nya nationella mål för kulturmiljöarbetet
Riksantikvarieämbetet, 2015

Reviderat regionalt kulturminnesvårdsprogram för Jönköpings län, del 3
Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2001.

Värnamo – den mänskliga tillväxtkommunen, 40 000 invånare 2035
Värnamo kommun, 2014

Värt att värna. Kulturmiljöutredning för Värnamo kommun
Jönköpings läns museum.

Digitala källor

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetets digitala databas
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Fornsök, Riksantikvarieämbetets digitala databas
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Kulturhistoria, kulturarv, digitalt kulturarv - Värnamo kommun

<https://www.varnamo.se/uppleva-och-gora/kultur/kulturhistoria-kulturarv.html>

Kulturmiljölagen

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950

Miljöbalken

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808

Plan- och bygglagen

http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900

Ny översiktsplan – Mitt Värnamo 2035

<https://www.varnamo.se/bygga-bo-och-miljo/samhallsplanering-och-kartor/oversiktsplanering/ny-oversiktsplan---mitt-varnamo-2035.html>

Samhällsplanering, Riksantikvarieämbetet

<https://www.raa.se/samhallsutveckling/samhallsplanering/>

Skogsvårdslagen

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skogsvardslag-1979429_sfs-1979-429

Sverige miljömål, Naturvårdsverket

<http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/>